

FORN VÄNNEN

JOURNAL OF
SWEDISH ANTIQUARIAN
RESEARCH

Recensioner

http://kulturarvsdata.se/raa/fornvannen/html/2016_litt_a

Fornvännen 2016(111):1 s. 56-72

Ingår i samla.raa.se

Recensioner

Marit Johansson, *Life in a World Heritage City – a case study of discussions and contested values in Angra do Heroísmo, the Azores*. Linköping Studies in Arts and Science 646. Linköpings universitet 2015. 310 s. ISBN 978-91-7519-057-0.

Hur är det att bo och leva i ett världsarv? Hur är det att förvalta en världsarvsstad? Vilka hänsyn måste tas? Vilka svårigheter möter de människor som bor, lever och arbetar i eller med världsarvet? Arkeologen och kulturarvsforskaren Marit Johansson vid Institutionen för studier av samhällsutveckling och kultur, Linköpings universitet, har undersökt dessa frågor i sin doktorsavhandling. Författaren har tidigare, såväl i Norge som i Ryssland och i samband med avhandlingsarbetet på Azorerna, kommit i kontakt med konflikter kring kulturarv med koppling till arkeologitövning och kulturarvsförvaltning. Konflikter uppstår exempelvis när markägare och exploatörer möter arkeologer eller kulturarvsförvaltare, och där synen på värdet av bevarande och omhändertagande av kulturarv skiljer sig mycket åt.

Ämne för studien är en portugisisk världsarvsstad på ögruppen Azorerna i Atlanten, belägen en bra bit utanför den portugisiska kusten. Staden Angra do Heroísmo på ön Terceira utsågs till världsarv av Unesco i december 1983. Johansson tar sin utgångspunkt i de konflikter och förhandlingar som uppstår i skärningspunkten mellan de krav på bevarande som världsarvets invånare och förvaltare ställs inför, och de parallella kraven på modernisering och utveckling som också finns. Studien omfattar åren 1980–2012. 1980 ägde en stor jordbävning rum som förstörde stadens äldre bebyggelse. Nomineringen till världsarv gjordes strax efter jordbävningen, och där efter anträdde vägen till världsarvsstatus.

Det är naturligtvis stora skillnader mellan städer som har utsetts till världsarv av Unesco. En stad som också är världsarv och som, med eller utan världsarvsstatus, har omfattande problem med bevarande och stora turistströmmar, är Venedig i Italien. Problem med sådan enormt

omfattande turism finns inte på Azorerna, fastän ögruppen får en hel del besök från de nordiska länderna. I stället för att ta upp Venedig som jämförelse, presenterar Johansson Visby på Gotland, Røros i Norge och Trinidad de Cuba. Dessa tre har betydligt större likheter med Angra do Heroísmo än Venedig.

Avhandlingen består av fem delar och tolv kapitel. Tyngdpunkten ligger inom del tre, benämnd »Residing in and managing a world heritage city – living in, with and by heritage», efter en introduktion och en förklaring av Angra do Heroísmo och dess väg till nomineringen till Unescos världsarvslista. Här redogörs i fyra kapitel för hur stadens politiker, invånare, näringsidkare och i viss mån även turister i sina dagliga liv förhåller sig till att platsen är ett världsarv.

Studiens metod är intervjuer med medborgare och förvaltare i världsarvsstaden och även deltagande observation, då Johansson har levt och verkat i staden under en period. Hon har även tagit del av pågående diskussioner kring världsarvsstatusen.

Studiens teoretiska grundvalar är hämtade från vår samtids kulturarvsdiskurs, nationellt som internationellt. Johansson hämtar teorier och modeller från Pierre Bourdieu, David Lowenthal, Rodney Harrison, Peter Aronsson, Geir Vestheim, Laurajane Smith och Sharon McDonald.

Olika intressefält urskiljs, beroende på vilka intressenter, stakeholders, som beskrivs och vilka hållningar som uttrycks: det antikvarisk/praktiska fältet, det ekonomisk/politiska fältet och det kommersiella fältet. Johansson konstaterar att intressenterna inte tillhör bara en av dessa kategorier. De rör sig mellan grupperna såsom invånare, privatpersoner, politiker, förvaltare och företagare. Angra do Heroísmo är en liten stad med omkring bara 35 000 invånare på en ö med totalt 56 000 invånare. Azorerna som helhet har ungefär 250 000 invånare. Denna avgränsade miljö gör att alla känner varandra ganska väl, och att det därför är svårt att skilja mellan de roller man har i det offentliga och den person man är i lokal-

samhället i övrigt. Privat och offentligt tenderar att bli ett.

Johansson konstaterar avslutningsvis att världsarvsstatus är på gott och ont. Idealerna om bevarande och autenticitet förändras över tid, och det påverkar såväl politiker som befolkning och företagare. Dessa grupper uppfattar världsarvsstatusen positivt som en tillgång vad gäller identitet och stolthet över den egna historien och platsen. Samtidigt upplever samma grupper att världsarvsstatusen medför hinder och begränsningar, där man inte kan göra hur man vill med sitt eget hus, sin egen affär eller rentav sin egen stad.

Utgångspunkten för studien var Angra do Heroísmo, men exemplet visade sig uppvisa påtagligt universella drag och stora likheter med andra världsarvs framväxt: en nyckelperson och eldsjäl som driver processen, en estetisering av världsarvet som renodlar vissa drag och tar bort andra, att det finns en front stage och en back stage i världsarvsstäder, att det uppstår dissonanser i kulturarvshanteringen, och att normerna för kulturarvspolitiken visar sig vara föränderliga över tid och att de förhåller sig till samtidsfrågor om utveckling och förändring, om än i lite långsammare takt än många medborgare skulle önska.

Johansson avrundar med att studien kan betecknas som heritage sociology, kulturarvs-sociologi. Detta kan jag instämma i, då det genomförda studiet handlar om hur samhället och dess invånare idag förhåller sig till att staden de bor i blivit utvald som plats för sina historiska kvaliteter. Invånarna hanterar detta faktum i sin vardag, vilket visat sig vara både utmanande och komplicerat.

Avhandlingen är välskriven och tankeväckande. Den utgör ett ingående studium av de processer och förhandlingar som äger rum när världsarvsstatus tilldelas en plats som tidigare inte har stått i rampljuset. Genom att Johansson inte tar ställning i politisk mening framhävs förståelse och försiktighet i närmandet till stadens och dess invånares situation och problem. Den tydligt politiska och tillspetsade kulturarvsförhandlingen med maktmissbruk och våld äger helt enkelt inte rum just här. Med en inکännande förståelse för platsen och dess människor gör Johansson en genomgång av världsarvstillblivelsens fram- och

baksidor. Genom att förhandlingarna här sällan blir så tillspetsade, är det lätt att se likheter med hur kulturarv förhandlas i vardagen även i länder som Sverige eller Norge, där kulturarv inte når den laddning som finns på platser som nyligen genomlevt krig och konflikt och där kulturarv dras in som aktiv komponent och argument.

Trots frånvaron av dramatiska inslag gör Johansson ändå analyser utifrån begrepp som difficult heritage (svårt kulturarv) och dissonant heritage (oenigt/missljudande kulturarv) som jag tycker är väl långtgående. Jag har exempelvis svårt att se begreppet difficult heritage som vidkommande i relation till en jordbävning eller en termitattack så som det beskrivs i boken. Däremot ser jag människoskapade katastrofer som krig och konflikt och även miljökatastrofer som klart relaterade till begreppen.

Difficult heritage förknippar jag främst med skam och skuld, människoskapta katastrofer som hade kunnat undvikas, som exempelvis Förintelsen, Hiroshima, Kambodja, Bosnien, Tjernobyl, Fukushima, för att bara nämna några. Här ter sig slutsatsen att jordbävningen och dess förödande konsekvenser för staden Angra do Heroísmo 1980 skulle utgöra ett svårt kulturarv missvisande.

Dissonant heritage hör ihop med krig och slagfält, folkmord, ursprungsbefolkningar och reparation, exempelvis grupper som upplever sitt kulturarv som missförstått av nationalstaten. I samband med exemplet Angra do Heroísmo förknippar Johansson dissonansen främst med riktlinjerna för bevarandet i staden, som ses som opraktiska, otidsenliga och hämmande för den ekonomiska utvecklingen. I den totala bilden blir detta till en annan sorts dissonans, även om den också är viktig att värdera och analysera.

Johansson använder sig av den internationella kulturarvsdiskursens språkbruk och tillämpar den på ett jämförelsevis okontroversiellt exempel. Angra do Heroísmo som världsarv bär helt enkelt inte på den tunga historia av förtryck och repressalier som gör att den passar in i den globala politiska kulturarvsdiskurs som dominerar just nu. Men den passar bra in i en lite mer lågmäld men nog så viktig vardaglig kulturarvsförvaltning som äger rum på många platser, i smått som stort.

Jag tycker det är helt i sin ordning att Angra

do Heroïsma diskuteras i relation till världsarv i Mellanamerika, Nordamerika, Skandinavien, Nya Zeeland och Australien. Däremot går det helt universella anspråket i kras om man rör sig utanför dessa områden och in i konflikttrabbade och/eller krigförande länder som har starkt politiskt präglade konflikter kring världsarv. Där blir allt så mycket mer tillspetsat, och där handlar svårigheterna inte om jordbävningar, byggnadsmaterial och termiter utan om problem som relaterar till folkgrupper, identitet och konflikter med historiska kopplingar.

Boken är som helhet en mycket läsvärd och noggrant genomförd studie, där vanliga människor i ett lokalt sammanhang tillåts komma till tals parallellt med kulturarvsförvaltare och politiker. Den är välskriven och rymmer ett ingående studium av de processer och förhandlingar som äger rum när världsarvsstatus tilldelas en plats som geografiskt sett är perifer i förhållande till andra världsarv mitt i turiststråken. Platsen är politiskt sett mindre laddad än många andra världsarv. På så sätt är den också intressant att undersöka, eftersom mer vardagliga och allmänt förekommande processer kan tydliggöras och diskuteras.

Johansson önskar inte vara normativ eller ta politisk ställning. Genom detta förhållningssätt ges plats för ett inkännande, en förståelse och en försiktighet i närmandet till Angra do Heroïsma och dess invånares situation och problem som ger platsen många olika dimensioner. Med en god förståelse för platsen och dess människor gör Johansson en genomgång av världsarvstillblivelsens fram- och baksidor, men inom ramen för ett relativt sett demokratiskt normaltillstånd. Eftersom förhandlingarna sällan är så tillspetsade, är det lätt att se likheter med hur kulturarv förhandlas även i exempelvis en nordisk kontext, där det idag inte finns samma grad av laddning som på platser som nyligen genomlevt omvälvande krig och konflikter.

Bodil Petersson

Institutionen för kulturvetenskaper

Linnéuniversitetet

SE-391 82 Kalmar

bodil.petersson@lnu.se

Aggersborg. The Viking-Age settlement and fortress. Ed. Else Roesdahl, Søren M. Sindbæk, Anne Pedersen & David M. Wilson. Translated by David M. Wilson. Jutland Archaeological Society Publications 82. Højbjerg 2014. 478 pp. ISBN 978-87-88415-87-2.

This heavy volume in English is a revised edition of the Danish report, aiming to present the results of many years of research on Aggersborg to an international audience. The book is well structured and fully presents the Viking Period settlement and fortress against their historical background in the Limfjord area and the whole of Denmark in the later 10th century. Dealing broadly with structures like post-borne and sunken-floored buildings as well as various find categories, it is helpful for scholars in general as a reference. The other fortresses of the Trelleborg type in Denmark and Sweden and their relationships to land- and waterways are also presented and discussed, offering access to the current state of research about them as well.

Chapter 8 deals with the Who and Why of the Trelleborg fortresses. Thorough dating compared with the historical sources allows us to see King Harold Bluetooth as the mastermind behind the many new structures in the Danish realm, driven by a royal strategy similar to that of English and German kings, and pushed by threats from German and Norwegian rulers. A reorganisation of Danish society, including the enforcement of Christianity and the restructuring of land on an unprecedented scale, took place during that time. It included the establishment of the Trelleborg fortresses as strategic strongholds across the country. The lifetimes of the fortresses were brief, and they were decommissioned soon after the death of King Harold.

The Grande Dame of Danish Viking Period archaeology, Else Roesdahl, states rightly that the book is an important step forward in the research on Aggersborg, but that much remains to be found out. The discovery of a possible new fortress of the type at Borgring near Køge on Zealand shows that the fortresses of King Harold are still good for surprises, and research must go on.

This is a state-of-the-art publication on a nearly forgotten but important excavation, to which

has been add more recent fieldwork. Studying the book is enjoyable and its many aspects allow for several days of reading. Therefore, a general summary would have been helpful, but is lacking. Nevertheless, this valuable book is highly recommended to anyone working with Viking Period Scandinavia in general, and settlements, fortresses and finds of that period especially!

Martin Segschneider

Department of Coastal and Maritime Archaeology
Lower Saxony Institute for Historical Coastal
Research
Viktoriastraße 26/28
D-26360 Wilhelmshaven

Klavs Randsborg, *Roman Reflections. Iron Age to Viking Age in Northern Europe*. London 2015. 208 pp. ISBN 13: 978-1472579539.

This is a short book in the Bloomsbury “Debates in Archaeology” series designed to allow eminent scholars to provide new and provocative angles on familiar topics. The series aims, as it says in the blurb, for “students and serious scholars alike”. Putting aside for the moment the question of whether a student may not also be a serious scholar, it is first worth assessing Randsborg’s contribution as it might be received by these distinct audiences.

Randsborg covers well-trodden territory in these pages, but he brings a plethora of experience, wisdom and insight to his analysis. In many ways the book is the work of a scholar at the top of his game, and his comments and conclusions are in effect the tip of the iceberg: invisible under the waterline there is a vast mass of data, theory, analysis, and consideration of the work of other scholars. Unfortunately for the student – certainly for the undergraduate student – most of this remains invisible. Randsborg provides some fascinating and thought-provoking insights, but these rely heavily on the reader already being familiar with both primary sources and scholarly debate. He is also refreshingly honest about the contingent and fragmentary nature of our knowledge, and the challenging nature of the sources. Somewhat frustratingly, the closest thing to an

introduction and overview for the more general reader is found in the Epilogue. Nor will the average archaeology undergraduate be encouraged by Randsborg’s practice of leaving untranslated his long Latin (and one Danish) epigraphs.

The book contains five case studies, with late prehistoric Denmark at its heart. Its primary research question is how – and indeed whether – Roman written sources can be integrated with the rich archaeological record to provide insights about politics, state formation, cultural change and hybridity, and colonisation. If there is a single dominant theoretical approach it appears to be one informed by colonial and post-colonial thinking, but this is never made explicit. The case studies vary widely in length, from fifteen to sixty pages; and while the first is a stand-alone reassessment of the context of the Danish bog bodies (c. 400 BC to AD 200), the succeeding four are all on closely related themes to do with the names and identities of ethnic groups, and the questionable nature of the written record. Other than the one on bog bodies, the separate case studies repeat much material, both in general terms and in terms of specific examples cited. The articles are written in a strangely oblique manner, with very little to guide the reader about the questions which are being posed. Often meaning emerges through the juxtaposition of material rather than the developed stages of an argument; and each article is clearest if the reader turns first to the “conclusions”, then back to the main body of the text. It is unclear why Randsborg chose to present the material like this, rather than integrating the case studies into a single long article, or preferably a monograph, with coherent statements about the overriding theoretical and methodological frameworks. The key concept, of the limited and untrustworthy nature of the written record, would have merited a stand-alone chapter.

The study of bog bodies is original and thought-provoking, albeit brief (nine pages of actual text, augmented with useful tables). Randsborg draws attention to the concentration of examples from Early Iron Age Denmark, and contrasts them with local cremations with which they coeval, emphasizing their extreme oddity: “the only uncremated human beings in the entire first millen-

nium BC” (p. 1). He surveys the historiography and range of previous interpretations, primarily that they are criminals, outcasts or the victims of sacrifice, before moving on to posit that they could represent hostages. In this reading their living bodies were a political treaty which, being broken, resulted in a fatal assault being carried out on those bodies. Randsborg turns to Tacitus’s *Germania* and Caesar’s *De Bello Gallico* for corroborative material, without any explicit source-critical awareness of the pitfalls of taking these texts at face value, before concluding that hostages would fit the demographic profile of the Early Iron Age Danish bog bodies: women, children, men and teenagers, whose physique often suggests high status, but who have evidently been treated harshly before their unpleasant deaths. He makes the interesting point that the very fact of their not being cremated may be an indication of contemptuous treatment. It is not clear whether we are meant to read all bog bodies as hostages, rather than criminals, say, or sacrifices. But Randsborg draws attention both to Tacitus’s reference to shameful executions in bogs, and to the presence of votive deposits in bogs. His interpretation certainly appeals, but in the absence of any further corroboration it remains an attractive hypothesis.

The chapter on the Cimbri provides a useful survey of the classical sources, querying the knowledge these writers had of the north and their purposes in classifying and describing tribes. Randsborg suggests that the idea that the Cimbri were a Germanic, northern people emerges within the discourse of first century AD Roman propaganda and has no value for the understanding of genuine early Denmark.

This theme, of highly critical re-reading of early texts, continues in the following chapters. Chapter 3 on Tacitus’s *Germania* and ethnography, looks at Danish Bronze Age and Iron Age culture, stability and social change and the connections with the Mediterranean world, suggesting that Tacitus’s description of Iron Age society may have more to offer than the “chiefdom” model promoted by archaeologists; and Randsborg suggests instead a model of elite brotherhoods with long-distance connections.

Chapter 4 brings together all the Scandinavian

place-names recorded in Classical authors, and offers the hypothesis that they represent much less real knowledge of the north than has often been assumed. Randsborg also points out that most of the names of peoples come from one source only, Tacitus, and proposes that Tacitus made many of these up, drawing analogies with those names “made up by zoologists for dinosaurs” (p. 93). Randsborg suggests that many names of places and tribes are actually based on Greek or Latin words, invented by Classical authors, some of which were later adopted by the people so described (compare arguments about the adoption of the ethnonym Picti in eastern Scotland). The overall hypothesis is intriguing, but – as the author readily admits – his readings “have not undergone detailed linguistic scrutiny” (p. 97).

The final chapter surveys the first millennium AD in Denmark, repeating a certain amount of material found in earlier chapters (e.g. on the Cimbri and the Goths), and providing long summaries of what Classical and Medieval writers have to say about northern peoples (and also several very long quotations). Again source-criticism is elusive: Bede, describing Vortigern’s invitation to the “Angles or Saxons”, “seems quite well-informed about all this” (p. 137). Randsborg repeatedly emphasises the difficulty of integrating the “confusing” written sources with the “clear picture” of archaeology (p. 139), and finishes with an assertive statement of the paramount importance of archaeology over the “human voice” of history.

This is a stimulating and necessary book in many ways; a deeply annoying one in others. It is riddled with stringent comment about the use and misuse of history, critiques of national models of archaeological theory and practice, and in places the apparently unselfconscious letting-off of steam. The index confines itself entirely to the names of places and ethnic groups, which means that Tacitus, for example, is not indexed, and yet (as will be evident) his *Germania* is the key text for much of Randsborg’s analysis. Each of the case studies has its own bibliography, with much overlap. The book has twenty black and white illustrations, chiefly maps. These are reproduced from other books, with the original captions (in one case in German), and on such a small scale

that detail is hard to read. Overall the quality of reproduction of photographs is poor, grey and grainy. Many of these decisions are likely to be editorial rather than authorial, but cumulatively they detract from the overall quality of the publication, and it is hard to see how the cover price is justified by this short volume. Presumably it is being marketed for library purchase.

Victoria Whitworth

Centre for Nordic Studies
University of the Highlands and Islands
Kiln Corner
Kirkwall
Orkney
KW15 1QX
victoria.whitworth@uhi.ac.uk

The Viking Age in Åland. Insights into Identity and Remnants of Culture. Eds Joonas Ahola Frog & Jenni Lucenius. *Annales Humaniora* 372. Finnish Academy of Science and Letters. Helsinki 2014. 427 pp. ISBN 978-951-41-1098-6.

The Viking Period in Åland is widely considered to last from c. AD 800 to 1050, or to the adoption of Christianity. Although it is somewhat difficult to establish the exact time when the new religion was fully adopted, the period can of course be delimited quite strictly by means of certain artefact types and coin finds. It is a period of increased mobility, intercultural contacts, Scandinavian settlement expansion to the islands, and the formation of new kinds of regional, local or tribal identities. The location of Åland on an east-west sailing route and the connections to both Sweden and Finland have brought influences from several directions, but still the islands remained somewhat disconnected from both of these areas.

The book under review is a result of a research workshop titled “Identity and Identification and the Viking Age in Finland (with Special Emphasis on the Åland Islands)”. The workshop took place in Mariehamn, Åland in the autumn of 2012 and was organized by the Viking Age in Finland project and Åland’s Board of Antiquities. The VAF project is a multidisciplinary group of scholars working towards a nuanced perspective

on questions about the Viking Period in Finno-Carelian cultural areas. In 2014, the project published the book *Fibula, Fabula, Fact – The Viking Age in Finland* (edited by Joonas Ahola & Frog with Clive Tolley) as an introduction to multidisciplinary sources, methods and interpretations in studies of the period on the Finnish mainland. The *Fibula, Fabula, Fact* volume sporadically discusses language groups, burial forms and archaeological finds in the Åland Islands in respect to the Finnish mainland. As Åland forms a separate area between east and west, with strong local features that distinguishes it from its neighbours, there is a need for this separate volume as well.

Previous research into the archaeology of the Åland Islands has been somewhat politicised. The book seeks both to review earlier interpretations and present new, multidisciplinary perspectives on the position of the islands in Viking Period studies. The opening chapter “In Search of Identities: A look at Interpretations of the Viking Age on the Åland Islands” by Jenni Lucenius is a good overview of the history of research and methodology, as well as the impact of Swedish and Finnish schools of thought. The volume focuses on the concept of identity among the Viking Period inhabitants of the islands, and how they may have been identified by contemporaries in neighbouring areas. Identity is also seen as a research tool, and the concept is approached from various perspectives.

The volume offers a good update on previous interpretations of the Viking Period in Åland, and works as a general overview within current theories. However, the range of perspectives could have been even wider, and a few case studies focusing on specific archaeological locations or materials would have made for a more comprehensive picture. The relevance of Old Norse sagas to the subject is questionable, as well as the use of place names as source material in the study of the period. Place names and their connection to history is mentioned in several chapters, mainly in “The Other Island: Kalevalaic Epic and History” by Ahola, “Language(s) of Viking Age Åland: An Irre solvable Riddle” by Ahola, Frog and Johan Schalin, “Toponymy and Seafaring: Indications and Implications of Navigation Along the Åland Islands” by Schalin and Frog, and “The Chang-

ing Language Situation in the Åland Islands and Southwest Finland During the Late Iron Age” by Marko Heikkilä.

Little archaeological evidence is used in the volume. It is the only tangible material remaining of the period and should play a much more profound part. The volume is not exclusively archaeological, as the archaeology in it is entwined in social, cultural and linguistic history. In fact, only a few of the authors specialise in archaeology. Quite surprisingly, archaeological finds are used in Frog's chapter “From Mythology to Identity and Imaginal Experience: An Exploratory Approach to the Symbolic Matrix in Viking Age Åland”. The chapter mainly discusses immaterial traditions, but also reviews interpretations of clay paws found in graves, which are an Ålandic speciality.

Natural-science methods have developed quickly in recent years. In the volume, the “hard sciences” are mainly represented by paleobotanical studies and pollen analyses, which yield information on the plant history and agriculture in the area. Paleobotany is especially relevant to the controversy of settlement continuity during the transition from the Viking Age to the Middle Ages, so the chapter “Viking Age Landscapes and Livelihoods in the Åland Islands: A review of the Pollen Evidence” by Teija Alenius is of great significance. She combines all the pollen analysis data obtained from the islands, and compares them to recalibrated radiocarbon dates and macrofossil data. On this basis she paints a general picture of land use and landscapes in Viking Period Åland. Alenius describes the period as a time of growth when areas became deforested for pastures and fields, and settlements expanded. In general, a use of multidisciplinary archaeology and natural sciences instead of an excessive reliance on written sources and linguistics would have been truer to the idea of the volume.

I particularly like the re-analysis by Rudolf Gustavsson, Jan-Erik Tomtlund, Josefina Kennebjörk and Jan Storå of the large mound cemeteries at Kvarnbacken and Långängsbacken, which were published with Ella Kivikoski as main author in 1963 and 1980. The chapter “Identities in Transition in Viking Age Åland” reviews the cultural-historical and processual interpretations made in

the past decades, and also opens new questions for further study.

The downside of the focus on familiar material and re-interpretation is perhaps an exclusion of recently acquired information. As an archaeologist, I am interested in what has been going on in the field in Åland in the past decade. How does all the new archaeological evidence contribute to the study of the Viking Period in the archipelago? Answers to such questions are not easily found in the volume, though some chapters (mainly the already mentioned chapter by Gustavsson et al.) do refer to recent excavations and osteological analysis.

All in all, the authors and editors succeed in negotiating a synthesis of the topic: the cultural and mental position of the Åland Islands in the Viking Period. This is a fairly short period, and the area is somewhat alien to Finnish archaeology and not entirely comparable to Sweden either. The volume lacks a true multidisciplinary approach, but works as a good source and reference for researchers who are not only studying Åland, but also working with questions concerning Viking Period settlement, the process of Christianisation, identities, agency, personhood and social structures. The chapters are informative and text is very readable, so the volume should be enjoyable for non-specialists as well.

Ulla Moilanen
Dept of Archaeology
University of Turku
FI-20014 Turun Yliopisto
Finland
ulla.moilanen@tampere.fi

Anders Wepsäläinen, *Stalotomterna. En kritisk granskning av forskningsläget rörande en omdiskuterad fornlämningstyp*. Acta Academiae Regiae Gustavi Adolphi 117. Uppsala 2011. 101 s. ISBN 978-91-85352-91-3.

Stalotomter är den vedertagna antikvariska benämningen på lämningar efter en speciell typ av byggnader i fjällen. En stalotomt utmärks av nedsänkt golv, jordvall runt omkring och (nästan alltid) en härd i mitten, avlång och orienterad vinkelrätt

mot tomtens längdriktning. Vallen har som regel formen av en superellips – ett mellanting mellan en ellips och en rektangel. Dess innermått varierar, men överskrider sällan $5,25 \times 4$ m. Stalotomter ligger ibland ensamma men oftast uppradade intill varandra i grupper om två till fem eller ännu fler, nära trädgränsen (fjällbjörkskogskanter) eller på numera avskogade fjällhedrar. Över 500 är kända i Sverige och Norge, fördelade från norra Lappland ner till Frostvikens socken i norra Jämtland. Hittills gjorda ^{14}C -dateringar tyder på att de byggnader som stalotomterna är lämningar efter huvudsakligen var i bruk under vikingatiden.

Sedan Ernst Manker i slutet av 1940-talet började gräva ut stalotomter har mer än hundra sådana undersökts arkeologiskt (helt eller delvis). Forskningsläget har med tiden blivit svåröverskådligt, och det är därför lovvärt att Anders Wepsäläinen med denna bok tagit sig för att sammanfatta det och kritiskt granska de tolkningar som framförts. Tyvärr har Wepsäläinen förbiset den kanske viktigaste artikeln som publicerats om stalotomter under senare decennier, skriven av Lars Liedgren och Ingela Bergman och publicerad 2009: »Aspects of the Construction of Prehistoric *Ställo*-Foundations and *Ställo*-Buildings» (i *Acta Borealia* 26). Det hade varit intressant att höra hur han ställer sig till de iakttagelser och slutsatser som förs fram där – resultat som till stor del bygger på Silvermuseets omfattande undersökningar av stalotomter i Adamvaltdalen, Arjeplog, 2001–03.

Manker och några senare forskare har föreslagit att vallen i en stalotomt kan ha tjänat som fundament till en tältkåta. Wepsäläinen menar att det inte är någon rimlig förklaring till vallens funktion. Han framhåller insiktsfullt att det saknas goda etnografiska paralleller till tältkåtor stående på upphöjda jordfundament. I stället ansluter han sig till en tolkning framförd av Rolf Kjellström, nämligen att vallen tjänat som fundament för ett torvhus i den nordatlantiska traditionen, med massiva, självbärande väggar av uppstaplade grästorvor. En stor del av boken ägnas åt att energiskt argumentera för denna tolkning. Det finns emellertid ett problem som Wepsäläinen inte beaktar och som uppmärksammas i den nämnda artikeln av Liedgren och Bergman: gräs-

torv hämtad från omgivningarna skulle knappast innehålla enbart organiskt material, utan också en del jord, och denna jord skulle bli kvar när allt organiskt material i torven förmultnat. Enligt Wepsäläinen (s. 64, 88) består dock vallen i en stalotomt enbart av jorden från den utgrävda golvytan, inte av tillförd jord.

Liedgren och Bergman gör i stället tolkningen att vallen i en stalotomt tjänade som fundament för en fast kåta med förhållandevis flackt tak som användes även vintertid, byggd av bågstänger, resvirke och näver. Nedsänkningen av golvet i kombination med vallen syftade till att öka takhöjden och göra det möjligt att utnyttja hela golvytan inne i kåtan ända ut till väggarna. Byggnadskonstruktionen var anpassad för att stå emot hårda vindar. Denna tolkning framstår för mig som den enda rimliga som hittills presenterats, när det gäller hur byggnaden på en stalotomt kan ha sett ut.

Wepsäläinen berör också vilka som en gång uppförde och nyttjade byggnaderna på stalotomterna och tar själv tydligt ställning i frågan. Han menar i anslutning till Kjellström att de byggdes av folk från norska kusten (Hålogaland) som exploaterade fjällen och samerna. Men Wepsäläinen och Kjellström använder sig av en metod som enligt min mening inte fungerar. De tar nämligen fasta på att dessa fornlämningar i muntlig tradition, upptecknad kring år 1900 bland samer, ofta kallades för *stalotomter*, *stalogravar* eller *staloringar*. De utnyttjar sedan upptecknade sägner om den fruktade stalogestalten (lulesam. *ställo*, sydsam. *staaloe*) som källor för att komma åt den historiska bakgrunden till stalotomterna. Vad ingen av dem tar hänsyn till är att förklaringar av fornlämningar i folktradition i regel saknar all historicitet. Till exempel kallades resterna av järnålderns stora stengrundshus på Gotland ofta för *kämpgravar* medan motsvarande huslämningar i Hälsingland ofta uppfattades som rester av kyrkor bland lokalbefolkningen (L. Liedgren 1994, Studier i Hälsinglands förhistoria förr och nu, *Bebyggelsehistorisk tidskrift* 27). I Jämtland har många gånger fornlämningar utpekade i folktraditionen som lämningar efter kyrkor eller gillestugor visat sig vara bostadshus eller andra slags lämningar (O. Holm 2010, Om källvärdet av kyrkplatssägner för studiet av nedlagda medeltids-

kyrkor, *Bebyggelsehistorisk tidskrift* 60). För övrigt har stalotomter i Lappland inte bara förknippats med stalogestalten, utan också kallats för *jehna-grafvar* »jättegravar» (O.P. Petterson 1905 citerad hos Wepsäläinen, s. 40) och *jiena-gäetie-sijjeh* »jättekåtaplatser» (L. Bäckman 1996, *Norrländsk uppslagsbok* 4, s. 159). Att dylika traditionsuppgifter så ofta är ohistoriska är inte så underligt: övergivna platser och fornlämningar har pockat på förklaringar och fantasin har fått fritt spelrum, då kunskaperna om det förflutna var ofullständiga och då något behov att kritiskt granska sagnernas historicitet knappast fanns i äldre tid. Sentida traditioner om stalogestalten och stalotomter har sitt givna folkloristiska intresse, men som historiska källor till vikingatidens verklighet lämpar de sig inte.

Denna metodologiska brist medför enligt min mening att Wepsäläinens ansträngningar för att sätta in stalotomterna i en historisk kontext inte ger några tydliga resultat. Men han skriver i en medryckande stil och lyckas därigenom säkert väcka ett ökat intresse för fortsatta studier kring stalotomterna och deras historiska bakgrund (se senast I. Bergman et al. 2013, *From Hunting to Herding: Land Use, Ecosystem Processes, and Social Transformation among Sami AD 800–1500*, *Arctic Anthropology* 50 samt L. Östlund et al. 2015, *Intensive Land Use in the Swedish Mountains between AD 800 and 1200 Led to Deforestation and Ecosystem Transformation with Long-Lasting Effects*, *Ambio* 44).

Olof Holm

Riksdagsbiblioteket
SE-100 12 Stockholm
olof.holm@riksdagen.se

Palle Eriksen & Niels H. Andersen, *Stendysser. Arkitektur og funktion*. Jysk Arkæologisk Selskabs Skrifter 85. Ringkøbing-Skjern Museum & Moesgaard Museum. ISBN 978-87-88415-90-2. 328 s.

Antalet fredade dösar i Danmark uppgår till ett tusental välbelagda monument, men endast ett hundratal är välkända bland allmänheten. Författarna påpekar att dösarna representerar en omfattande forskningspotential som inte är särskilt

väl behandlad. De fokuserar på dösar utan hög eftersom de menar att dessa utgör den ursprungliga arkitekturformen. Avsikten är att beskriva ursprunget, den ursprungliga utformningen och utvecklingen från enkla stenkistor till mera komplexa döskammare. Man kan heller inte förbigå de många förstörda dösar som vid utgrävning fortfarande kan bidra med värdefull information.

Utgångspunkten för författarnas uppfattning om de äldsta dösarnas utformning är den välkända dösen Poskær Stenhus på Mols. Den består av en öppen kammare omgiven av en kvadratisk ram av resta stenar. Innanför finns ett påfört jordlager, men inte mer än att alla stenar i dösen är synliga. Denna form har oftast uppfattats som en konstruktion där den ursprungligen påförda jordhögen försvunnit genom erosion. Vid restaurering har öppna dösar därför vanligtvis försetts med jordhög. Men kan det inte förhålla sig så att öppna dösar vid uppförandet haft detta utseende? Gånggrifternas, som avlöser dösarna, är försedda med hög och ytterst sällan har denna eroderat bort. Varför skulle då så många dösar ha blivit utsatta för sådan åverkan?

Forskningshistoriskt behandlas olika utgravningsformer, från de äldsta där intresset uteslutande inriktades på att undersöka kammaren, till sådana där ett helhetsperspektiv på anläggningen varit utgångspunkten. Här återkommer diskussionen om öppen eller högtäckt dös. Det framgår att åsikterna har varierat allt ifrån Worsaaes beskrivning från 1843.

I det följande kapitlet som behandlar typologi och kronologi används beteckningen »döskistor» för att beskriva dösar med tunna väggstenar. De med tjocka och mera oregelbundet formade väggstenar får beteckningen »döskammare». Döskammarna indelas i fyra typer där typ I utgör ett av fyra stenar slutet, rektangulärt rum, typ II har en lägre tröskelsten, och typ III har en avlång kammare med flera väggstenar och en tydlig öppning, ibland markerad med stenar till en öppen gång. Typ IV har en mångkantig kammare som inte är långsmal men ofta försedd med ingångsmarkering.

Runt kammaren i en öppen dös kan förekomma jord- och stenlager som ett packningslager, ofta med brandspår som uppkommit vid kult handlingar eller en tunnare högfyllning. Dock är

dessa påförda lager inte tjockare än att minst en halv meter av kammarens väggstenar är synliga.

Döskammaren är vanligtvis omgiven av en rund eller kvadratisk stenram. Det finns fyra gånger så många långdösar som runddösar bevarade. Bland långdösarna är det inte ovanligt med två, tre och upp till fyra kammare. De vanligaste långdösarna är 10-50 meter långa men längre – upp till 184 m – förekommer. Flertalet kammare ligger i ramens mittaxel men några ligger på tvärs och en mindre antal snett.

Flest dösar finner man i Danmark på Själland, östra Lolland, Mön, Langeland, södra Fyn, östra Sydjylland och Djursland. I mellersta och västra Jylland förekommer färre dösar och här är bristen på stora stenar betydande.

Kronologiskt uppdelas monumentbyggnaden i barkæranläggningens tid 3600±150 f.Kr., döstid 3350±100 f.Kr. och gånggriftstid 3200±50 f.Kr. Vissa av de mångkantiga dösaarna kan ha uppförts så sent som under sen gånggriftstid.

Dösar med hög behandlas också, då det finns misstanke om att dessa i ett senare skede av användningstiden försetts med påförda jordmassor. Sammanlagt sju utgrävningar granskas och omtolkas, med utgångspunkt från detaljerad stratigrafisk analys. I samtliga monument kan man urskilja två eller flera byggnadsstadier där den äldsta fasen har haft formen av en öppen dös.

Ursprunget till den äldsta döstypen verkar ha vara kistor av trä. I de två gravanläggningarna vid Barkær på Jylland uppträder såväl trä- som stenkistor vilka av författarna uppfattas som samtidiga. Sedan 1960-talet har olika konstruktionsförslag presenterats på tidiga träkistgravar som kombinerats med kraftiga stolpar. Av en ny undersökning vid Frydenlund på Fyn framgår att en träkista anlagts i mitten av ett borttaget hus med mesulakonstruktion. Fyndrikedomen antyder att detta varit ett ordinärt bostadshus. Kring kistan har en närmast oval stockpalissad uppförts.

Gravarn liknande de vid Barkær med en inramning av träpalissad, en kraftig stolprad i öst-änden och med eller utan hög är belagd genom ett åttiotal konstruktioner. De uppvisar ibland en utveckling i flera steg, ibland med samtidiga döskistor och döskammare som utvidgats till en långdös.

Var fjärde dös är fristående utan vare sig hög

eller stenram. Vissa menar att senare tiders jordbrukare här har avlägsnat stenramen liksom högen innanför, medan kammaren fått stå kvar. Flera beskrivningar påvisar denna form av skadegörelse. Men det finns undersökningar som visar att det verkligen funnits fristående dösar. Den skånska dösen Trollasten är ett bra belägg för detta. Här påvisades en halvmånformad stenläggning framför öppningen men inga spår av ramstenar. Den har aldrig varit täckt av någon hög.

Boken rymmer också en artikel om dösar utan hög i Storbritannien, Frankrike och Irland författad av Chris Scarre. Samma diskussion om frånvaro eller närvaro av hög har förts i England och Frankrike. Samma komplexitet påtalas i uppbyggandet av hög eller röse runt kammaren som i Danmark.

Takstenarna har fått ett eget kapitel. De flesta är av granit eller gnejs och uppvisar stor formvariation. Delar av samma sten i olika dösar, »tvillingstenar», förekommer i enstaka fall. Ett par ligger två kilometer isär. De största danska takstenarna väger 20 ton, att jämföra med den största av alla på den spanska gånggriften Cueva de Menga, som väger 180 ton.

Här hade det varit intressant med en mer ingående diskussion om konstruktionsprocessen från insamling av byggstenarna till färdigställandet av stenramen. För dösen Maglehøj beräknas byggmaterialet ha omfattat 77 ton stora stenar, 81 ton fyllning av stenramen och 832 ton jord. Författarna framför kortfattat uppfattningen att takstenen i etapper höjdes på plats med hjälp av en ram av stockar, inte den av bl.a. kung Frederik VII förslagna uppbyggnaden med hjälp av ramper.

Eftersom Danmark har dåligt med stora stenar har ett betydande antal megalitgravar demolerats. Detta framgår speciellt tydligt genom de omfattande utgrävningar som utförts kring Sarup på sydvästra Fyn. Platsen är främst känd för undersökningen av systemgröpar som i två stadier avgränsat ett näs mellan två vattendrag. Sådana samlingsplatser, *causewayed enclosures* på engelska, benämns därför Sarupsanläggningar. Fyra megalitanläggningar var tidigare kända men omfattande rekognoscering resulterade i att man fann omkring 125 demolerade. 29 av dessa har undersökts varav tre här presenteras ingående.

En av de nyfunna dösarna, Sarups Gamle Skole, har haft en stenkammare omgiven av en inhägnad av resta stolpar – en barkæranläggning. Inga spår av jordfyllning kunde beläggas. Flera etapper i gravbygget märktes: först en jordgrav, kanske samtidigt med barkæranläggning, en sarupsanläggning där man på botten av en grop byggt en miniatyrdös, därefter två öppna dösar och slutligen två gånggrifter. De två andra beskrivna platserna uppvisar motsvarande komplexa utformning men med avvikande anläggningsformer.

Författarna betonar att väldigt få undersökta dösar innehållit människoskelett. Några dösammare med människoben presenteras. Det rör sig om en eller ett par individer som verkar tillhöra primärbegravningen. Liken i dosen vid Grofte på Själland tycks ha skeletterats innan de lades ned i kammaren. Men man bör notera att enstaka skelett i dösar kan representera begravningar upp till ett årtusende efter att dosen byggdes. Här behövs fler ¹⁴C-dateringar för att säkerställa relationen mellan dösbygge och gravläggning. En presentation av både danska och skånska dösar visar att människor i skeletterat tillstånd eller brända har nedlagts utanför men i anslutning till dösanläggningen. Författarna tycks avfärda varje tanke på nedläggning av nyligen avlidna i dösar.

Författarna sammanfattar också samhällsstrukturen under dösbyggnadstiden. Under den perioden genomgick samhället betydande förändringar. Olika handlingar genomfördes i och invid dösammaren och stenramen där fragmenterade skelett deponerades i dösar men också i sarupsanläggningar och i våtmarker. Under barkærtiden var bebyggelsen koncentrerad till stora boplatser, men den var senare mera spridd under döstiden. Stora boplatser återkommer under gånggriftstiden. Författarna hävdar att det endast föreligger svaga spår efter ett hierarkiskt samhälle. Möjligen kan stora flintyxor och speciellt välgjorda dubbeleggade stridsyxor liksom lerkärl markera en viss specialisering. De stora byggprojekten med dösar och Sarupsanläggningar anser författarna ha genomförts genom frivilligt deltagande. Genom skeletteringen miste de döda sin individualitet och kom att ingå som en del av gruppen som omfattade både levande och döda.

I det avslutande kapitlet påstår författarna att vi i vår uttolkning inte nått mycket längre än Worsaae, som uppfattade anläggningarna som hedniska altaren. Vi vet ännu inte vad den ursprungliga avsikten var med dessa storstensgravar. Men framtida undersökningar kommer nog att föra fram till en närmare förståelse av dösar och deras betydning.

Boken rymmer ett rikt och pedagogiskt illustrationsmaterial med praktfulla färgbilder. Den har en ovanlig kombination av tillgänglighet för en intresserad allmänhet med en för fackarkeologer detaljerad – kanske i vissa avseende väl detaljerad – redovisning av ett antal anläggningar. Argumentationen för öppna dösar som grundform är så övertygande att vissa upprepningar blir närmast irriterande. Jag hade gärna sett en diskussion av regionala och lokala särdrag i arkitekturen, eller eventuell brist på sådana särdrag. Det allra mest givande partiet i boken är resultaten av de nya utgrävningarna i Sarupstrakten som markerar hur mycket information som kan utvinnas ur undersökningar av demolerade storstensbyggen. Det är frustrerande att tänka på hur mycket viktig information som varje år försvinner genom kontinuerligt jordarbete.

Lars Larsson

Elina Screen, *Sylloge of Coins of the British Isles, Norwegian Collections*, part I (vol. 65) & II (vol. 66). Oxford 2013 & 2015. 425 & 424 s. ISBN 978-0-19-726543-7 & 978-0-19-726559-8.

Publikationen *Norwegian collections* ingår i serien *Sylloge of Coins of the British Isles*, ett numismatiskt utgivningsprojekt som drivs av British Academy sedan 1950-talet. Syftet är att tillhandahålla detaljerade illustrerade kataloger (*sylloge* betyder just samling, sammanfattning eller katalog) av mynt slagna på de Brittiska Öarna som finns i offentliga och privata samlingar, både inom och utom Storbritannien. Detta innebär ett numismatiskt material som spänner från den brittiska järnålderns mynt till sentida polletter. Efterromerska och medeltida mynt utgör större delen av innehållet, särskilt när det gäller samlingar där merparten av mynten kommer ur arkeologiska

fynd, såsom i Skandinavien. Blotta antalet volymer som omfattar skandinaviska samlingar (nu 12 av 66, och fler är planerade) vittnar tydligt om de historiska sambanden mellan områdena.

De aktuella volymerna, *Norwegian Collections*, är inget undantag. Det har krävts två ansevära band för att presentera innehållet i åtta norska offentliga samlingar. Den första volymen innehåller mynt från före 1016, den andra från 1016 till 1279. Tidsgränsen är förmodligen vald för att fördela materialet jämnt på de två volymerna. Men den ligger vid en intressant numismatisk brytpunkt: mellan Æthelred II (ca 968–1016), den anglosaxiska kung vars mynt imiterades allra flitigast i det vikingatida Skandinavien, och Knut (ca 995–1035), den skandinaviska (danska) härskare som kom att producera egna anglosaxiska mynt i sin roll som kung av England åren 1016–1035. Tyvärr framgår detta inte riktigt av böckernas omslag på grund av ett korrekturfel: på ryggen till del II anges 1066 istället för 1016, vilket förvisso lyfter fram ett känt årtal i engelsk historia och vikingarnas relationer med det brittiska området, men samtidigt annonserar en lucka på femtio år mellan de två volymerna som inte stämmer med deras innehåll.

Låt oss genast konstatera att detta inte är ett uppslagsverk för den som har bråttom: Syllogeserien är på samma sätt som de besläktade *Sylloge Nummorum Graecorum* och *Corpus Nummorum Saeculorum IX–XI*, med flera liknande verk, en vetenskaplig version av *slow food*. Det innebär att de kräver lång tid för tillagning och förberedelser, men i gengäld väntar för den tålmodige smakrikedom och högt näringsvärde i form av högkvalitativ information, när man väl bekantat sig med formen. I Sylloge-volymerna sammanställs också kunskap om hur enskilda museisamlingar har vuxit fram, vilka aktörer som varit inblandade, hur placeringen i samlingarna och accessionsåren kan användas för att spåra provenienser, etc. – en form av tyst kunskap som alla som någonsin arbetat i ett museum vet att det tar årtionden att förvärva. Sylloge-serien tillhandahåller därmed användbara utgångspunkter för vidare forskning inte bara för arkeologer, numismatiker och historiker utan även för den växande museivetenskapliga forskningen.

Norwegian Collections presenterar mynten på

flera nivåer, individuellt men även genom fyndinformation och samlingsprovenienser, samt några bearbetningar av vikter, haltanalyser etc. Publikationens kärna är dock den illustrerade katalogen som innehåller inte mindre än 225 planschsidor med bilder av 4230 mynt och fragment, åtföljda av detaljerad information kring bland annat utgivare, mynttyp, inskriptioner och myntets proveniens (vilket fynd eller samling det kom ifrån innan det inkluderades i den nuvarande samlingen). Här presenteras även tekniska data såsom om myntet har perforerats eller böjts, om det präglats med samma stamp som något annat mynt i katalogen, och hur åt- och frånsidornas prägling förhåller sig till varandra (stampställning). Sådan information kan användas för att utifrån myntens materiella egenskaper diskutera exempelvis hanteringspraktik (böjning, hackning, perforering; rituellt eller ekonomiskt betingad) eller utifrån förekomsterna av stampidentiska mynt hur mynten hållits samman (respektive spritts) från källan innan fyndet nedlades – vilket ofta indikerar om det anlänt via en direkt kanal (exempelvis en enstaka betalning av gäld eller annan större summa) eller via många händer och mellanled (exempelvis långväga handel genom mellanstationer). Genom stampställningen kan man bedöma t.ex. ursprungsort där sådan inte är angiven eller om myntet är präglat inom eller utom den officiella myntningen, utifrån vad som är känt om praxis för enskilda mynttyper och präglingsorter. Planscherna och deras kommentarer utgör därmed i sin sparsmakade form en rik källa till kunskap för den som vill omsätta informationen i kulturhistoria.

Katalogen kompletteras med användbara förteckningar och sammanställningar som underlättar korsreferenser och förståelsen av myntens ursprungssammanhang. Några mynt av särskilt intresse lyfts också fram i texterna som föregår katalogen, såsom ett unikt mynt från Æthelred II ("tall" pointed helmet/last small cross; fynd nr 16, Slethei; part I, s. 25), två mynt som monterats på blyvikter på ett sätt som främst förekommer i Danelagen (part I, s. 59), och ett med inristade runor (katalogens nr 748) som diskuteras i en separat artikel av J.E. Knirk (part I, s. 81). Av särskilt intresse för arkeologer och historiker är även förteckningarna över myntmästare och mynt-

orter, samt inte minst att få en uppdaterad sammanställning av de norska fynd som berörs och som återfunnits efter 1976 då en sådan sammanställning senast gjordes (av Kolbjørn Skaare).

Publikationen är inte enbart en inventering av vad som finns, utan utgör även en grundforskningsinsats, exempelvis genom att föra samman splittrade fynd. Här har Elina Screen själv gjort en del, men det framgår att en stor del hennes insats inneburit att sammanställa opublicerade listor, producerade av andra forskare och museernas anställda genom åren. De flesta museisamlingar innehåller ett antal föremål som tappat sin proveniens, kommit in vid olika tillfällen och därför fått flera inventarienummer, hamnat på fel ställe och förlagts i samband med arbete, utställningar, krig eller annat. Genom att se på fynden som helhet, exempelvis deras patina eller fragmenteringsgrad eller vid vilka tidpunkter och från vilka samlingar mynten kommit till den samling det nu ingår i (t.ex. fynden 16 Slethei, 17 Jøsen, 18 Horr, m.fl.) resonerar Screen kring vilka mynt som rimligen bör kunna föras till fynden. Genomgående förefaller dessa överväganden vara väl grundade och argumenterade. Detta är inte bara ett utslag av ordningssinne, utan innebär naturligtvis kraftigt ökade möjligheter att diskutera exempelvis myntcirkulation, nedläggningstider, kronologi m.m. utifrån fynden. Under museernas tillkomstdecennier var kabinetts främsta uppgift att skapa systematiska serier av olika mynttyper, och fyndsammanhangen var av sekundärt intresse. Fynd splittrades därför, mynt byttes och såldes, och »odugliga mynt» (slitna exemplar och fragment) smältes på vissa håll ned för att bekosta uppbyggnaden av de centrala samlingarna. Att så mycket engagemang här visas myntens fyndsammanhang pekar på en tydlig förändring i uppfattningen om deras kulturhistoriska värde och forskningspotential, och därmed i hur uppdraget för myntkabinetten ser ut.

Screen har på så vis i viss mån kunnat sätta en egen prägel på Norwegian Collections utifrån sin egen kompetens och frågor av relevans för dagens forskning. Exempelvis har även de minsta fragment behandlats noggrant och gjorts användbara för vidare forskning genom en så nära bestämning som möjligt (part II, Appendix A–C). Fynden refereras mer detaljerat och med fler fynd-

omständigheter än i tidiga Sylloge-volymer, vilket är i linje med dagens förståelse av mynt som del av en större materiell kontext. Det finns här inte heller någon anledning av undra över om mynten är framställda i sin helhet eller om »sekundära» detaljer som öglor och ringar har tagits bort från bilderna, såsom ibland är fallet i äldre volymer i serien. Den detaljerade information som ges, till exempel stampkopplingar mellan mynt och fynd, myntorter och myntmästarnamn, sekundär behandling såsom hack och perforeringar, och hur dessa uppträder i fynden, öppnar för vidare studier av hur mynt har behandlats och rört sig i tid och rum, och i slutänden för en vidare förståelse av de mänskliga nätverk de förr utgjort delar av och ingår i idag.

Nanouschka Myrberg Burström

Institutionen för arkeologi och antikens kultur
Stockholms universitet
SE-106 91 Stockholm
nanouschka.burstrom@ark.su.se

Torsten Edgren, *Carl Fredrik Meinander. Arkeolog med perspektiv*. Museiverkets publikationer 1. Helsingfors 2013. ISBN 978-951-616-243-3. 285 s.

Biografier över arkeologer är tämligen sällsynta i Finland, varför det är glädjande att en ny bok för en tid sedan utgivits inom genren. I förordet till biografien om arkeologiprofessorn Carl Fredrik »CF» Meinander (1916–2004) beskriver Torsten Edgren sitt motiv till skrivandet boken. Han vill främst ge upprättelse åt CF:s betydelse för den finländska arkeologin och dennes roll som länk mellan de för- och efterkrigstida generationerna av arkeologer i landet.

Biografins rika källmaterial består främst av CF:s brev, som bevaras i hans arkiv vid Svenska Litteratursällskapets i Finland arkiv (situerat i Nationalbiblioteket). Edgren har även använt sig av några andra arkiv på Museiverket samt en del andra till CF relaterade personers arkiv, däribland Georg Henrik von Wrights. I någon mån hade Edgren även kunnat göra mer djupgående analyser av breven – ibland citeras de i stora block utan längre kommentarer. Genom citaten ur både brev och andra av CF:s texter lyfts dock hans per-

son, hans världssyn och hans tid fram på ett mycket intressant vis. Tidsbilden som framträder, särskilt då det gäller förhållandet mellan lärostolen i arkeologi och dess tid, dess forskare och Finlands nationalmuseum är noggrant tecknad.

Boken hänvisar, dock utan nothänvisningar, även till en mängd andra verk. Jag saknar här arbeten av Timo Salminen, som sedan ett par decennier är den tongivande forskaren inom finländsk arkeologihistoria. Något annat en universitetshistoriker saknar är källor rörande CF:s verksamhet vid Nylands Nation – till sist till och med i egenskap av inspektör. Nationen har ett synnerligen omfattande arkivmaterial som här kunde ha kommit väl till pass – men eventuellt skulle det utgöra en helt annan berättelse. Denna biografi är ju främst ämnad att presentera professorn som arkeolog och vetenskapsman, och det lyckas den med. CF:s stora förtjänst var att han nappade på en ny trend, den »nya arkeologin», och började utnyttja exempelvis naturvetenskapliga dateringsmetoder.

Inte bara CF:s liv tecknas, utan även de närmaste föregångarnas, mentorernas och kollegernas: Julius Ailio (1872–1933), Alfred Hackman (1864–1942), Aarne Michaël Tallgren (1885–1945), Aarne Äyräpää (1887–1971), Carl Axel Nordman (1892–1972), Ella Kivikoski (1901–1990) och många fler. Särskilt kontakterna med kolleger i Norden och i Sovjetunionen verkar särdeles intressanta. Något mera hade man gärna även hört om detta forskarsamarbete samt UNESCOs verksamhet i Nubien i början av 1960-talet, i samband med de enorma projekten att rädda exempelvis Abu Simbel. Men eventuellt skulle även dessa aspekter ha kunnat bilda en helt egen, fristående och enorm helhet, i fall de hade utvecklats ytterligare i texten. Fokus hålls här främst på CF som brevskrivare, arkeolog, lärare och person.

Biografin faller klart inom kategorin »eleven skriver om sin lärare» och saknar närmare beskrivning av infallsvinkel och teoretisk ram. Biografin som genre har ånyo kommit på modet under de senaste decennierna, vilket kanske borde ha föranlett någon kort reflektion. Men CF:s röst hörs tydligt tack vare ett enormt antal citat ur hans omfattande brevsamling. Detta delvis tack vare att Edgren kände sin professor väl. En

annan fin sak boken därmed kan erbjuda är de hågkomster som Edgren själv lägger fram här och där, vilka ytterligare förankrar CF:s och dennes kollegers liv i tiden. Boken börjar kronologiskt, men kommer snabbt upp i varv strax före sidan 100 och blir tematiskt uppbyggd, vilket är mycket bra. Partierna som belyser avhandlingsarbetet och dess reception, beskrivningarna av arbetsmiljön – både av klimatet och av den fysiska omgivningen, av arkeologikongresserna och nätverken är synnerligen välskrivna.

CF:s föräldrar arbetade vid Finlands nationalmuseum och Arkeologiska kommissionen, vilket även CF kom att göra. Citat ur brev från mamma Martha (f. Schauman, 1887–1967) till sonen ger en bild av skvaller, tissel och tassel i korridorerna. Något högmodigt säger Edgren dock att den »... som personligen upplevt de forskare som omtalas kan naturligtvis bättre bedöma hennes [Marthas] åsikter, än den som aldrig mött någon av dem som passerar revy» (s. 112). Det ju är därför vi skriver historia – för att försöka återge något som är svunnet. Betyder det, frågar sig en historiker naturligtvis, att man inte skall försöka nå Machiavelli i en nyskriven biografi, eftersom man inte personligen kände honom – för 500 år sedan? Edgrens kommentarer och analyser färgas här och där tydligt av de egna minnena, men han sticker inte under stola med detta och brevmaterialet ger så att säga mera kött på benen.

Torsten Edgren har verkligen gjort en kulturgärning genom att ge ut detta verk, vars stora förtjänster är de beskrivande citaten ur en enorm mängd brev samt Edgrens personliga minnen, som adderar en alldeles särskild krydda till texten. Biografin över professor Carl Fredrik Meinander kan med besked ses som ett viktigt tillägg till raden av biografier som tangerar Finlands arkeologihistoria.

Eva Ahl-Waris

Båtsmansgatan 25 C 59

FIN-00150 Helsingfors

Finland

eva.ahlwaris@gmail.com

Anders Olofsson, *Lithics and Culture in the Stone Age of Northern Fennoscandia. Techno-cultural aspects of northern hunter-gatherers with special reference to stone tool technology in northern Sweden 4500–3500 BC*. Archaeology and Environment 30. Umeå university 2015. 203 pp. ISBN 978-91-7601-249-9.

This book studies lithic technology in northern Sweden during a period corresponding to the centuries around the introduction of agriculture in southern Sweden. At this time Norrland saw changes in lithic technology and raw material use, the introduction of a new type of building, and the arrival of pottery-using people from the east.

The book consists of two parts. Part I presents lithics analyses for seven sites: five in Norrland, one in Finland and one in Norway. Part II takes a closer look at quartzite technology, comparing one of the sites discussed in Part I with an earlier assemblage. The parts are tied together by an introductory section and concluding remarks. They could, however, easily have stood alone as separate books.

The book begins with a short introductory chapter and a concise culture-historical overview of northern Fennoscandia during 4500–3500 cal BC. This is followed by a review of theoretical concepts, centring on style in a social framework. The discussion ends up with the question of which is more important, style itself, or style as a “way of doing”, i.e., behaviour rather than its end products. This section, as well as the conclusions, would have benefited from an acquaintance with the *chaîne opératoire* concept and its theoretical background (Leroi-Gourhan 1964, *Le Geste et la Parole*; Mauss 2009, *Techniques, Technology and Civilisation*; Pelegrin 1990, “Prehistoric Lithic Technology”, *Archaeological Review from Cambridge* 9). The chapter concludes rather pessimistically, “... although it (sic) is no doubt that identity in different forms is reflected in material culture, it is tremendously hard to tell exactly in what way” (p. 18). The question of style and identity is then only touched on again in the final paragraph of the book.

A short chapter on the basic concepts of lithic technology concludes the first section of the

book. In the main data section of Part I each of the analysed sites is given the same treatment. A description of the site, its chronological position, and the choice of the sample to be analysed is followed by chapters on raw material, artefact types, reduction strategies, retouching, and a summary and discussion.

The methods of analysis are not discussed. No microscope sadly appears to have been used, although quartz analysis, in particular, benefits from the use of such an instrument in identifying reduction techniques and retouching. Use wear is mentioned several times. Yet determining it without a microscope seems rather suspect.

The quartz analyses appear traditional: no fracture analysis (Callahan et al. 1992, “Frakturbilder”, *Tor* 24; Rankama 2002, “Analyses of the Quartz Assemblages...”, *Huts and Houses*) has been employed. Although the use of fracture analysis in interpreting quartz assemblages has been criticized (Tallavaara et al. 2010, “How flakes shatter”, *Journ. Arch. Sci.* 37), its benefit is that it gives the analyst a thorough understanding of the behaviour of quartz during reduction and lessens the risk of misinterpretation. This is relevant here in the light of Olofsson’s comment that recognising tools is often difficult, “especially when there is little or no formal modification of the flake in question” (p. 33). Tool identification without secondary modification or a microwear analysis is precarious and not to be recommended (cf. Knutsson 1998, “Convention and lithic analysis”, *Proceedings from the Third Flint Alternatives Conference*).

The sections on reduction techniques suffer from the fact that all of the raw materials are lumped together in the tables and diagrams. Each raw material ought to have had its own diagram, not only for understanding the sites, but also for comparing the results with earlier research.

Platform reduction dominates at every studied site. This agrees with expectations in assemblages dominated by rhyolite, quartzite or various kinds of chert. That the quartz-dominated assemblages also show this predominance is more surprising, as quartz is often thought to respond better to bipolar than to platform reduction. The qualities of quartz present in the studied assemblages, which might have provided an explana-

tion, are not discussed. The tool composition of the assemblages and the needs of the knappers are not reflected upon. Only style appears to be considered relevant.

The results reflect well the fact that analysing the whole assemblage – instead of the cores only – is vital for understanding reduction strategies. If cores alone are relied on, bipolar reduction tends to dominate the quartz assemblages, which would have distorted the picture.

In Part II Olofsson turns his attention to the use of quartzite in Norrland over time. An introduction that repeats much of what was said in the introduction to Part I is followed by an overview of quartzite use in Norrland and the neighbouring regions, as well as its relationship with the use of quartz. The history of research is reviewed and commented on. Some chronological and geographic patterns in quartz and quartzite use are observed and their possible interpretations are discussed in a rather inspired way, dividing the possible explanations into ecological-evolutionist ones and cultural-diffusionist ones.

The general introduction is followed by a closer look at one of the sites analysed in Part I, Stalon, comparing its assemblage with an earlier quartzite assemblage from Dumpokjauratj. This section begins with an unnecessary repetition of the data on Stalon already presented in Part I.

The earlier analyses are augmented with some additional studies. Quartzite flake fragmentation in the Stalon assemblage is presented but does not lead to any conclusions. At least a discussion of post-depositional processes would have been necessary. The term fracture analysis is used in this context, but without any reference to quartz fracture analysis or previous research concerned with it.

For a discussion of reduction techniques, Olofsson has recorded percussion marks, lip and bulb size, butt shape, and external platform angle. Bulb size is cross-tabulated against lip size, presence or absence of percussion mark against bulb size, and presence or absence of percussion mark against lip size. These are discussed as indicators of soft and hard percussion. The results appear equivocal, as distinct lips occur together with percussion marks whereas distinct bulbs appear more often without percussion marks. On the

other hand, as expected, distinct lips do not occur with distinct bulbs of percussion. It is difficult to evaluate the results, since categories like distinct, moderate, and diffuse are always subjective. As regards lips, mere presence or absence might have sufficed. To increase objectivity, measurements of bulbar thickness against flake thickness might have been useful. Olofsson himself appears rather confused by the results.

Ten different butt shapes are distinguished and their relationships with reduction techniques are discussed rather mechanically. The *method* of working, e.g., whether the overhang was trimmed, is not mentioned, although this influences the shape of the butt. The cross-tabulations of butt shape against bulb, lip, and percussion mark are of limited value, since the samples are too small for statistical significance.

External platform angle is presented in a bar graph and a statement that the mean value is c. 67°. The rationale of taking this measurement is not discussed. It is presented as “an attribute often included in lithic analyses” (p. 156).

The Stalon analyses are compared with similar analyses of Dumpokjauratj. The sample of quartzite flakes from Dumpokjauratj is very small and other raw materials are included in some of the analyses. The author finds “astonishing statistical similarities” between the assemblages. But are the similarities in two assemblages derived from freehand platform reduction so astonishing? The acute platform angle, for example, can be seen as a necessary component of the technique. The chapter is rather descriptive and few conclusions are drawn.

Comparisons are then made with other studies of quartzite assemblages across time, space, and technology. The wisdom of this is questionable. The author also tends to distrust his own results, trying to explain them away when they do not agree with earlier research. More self-confidence would be needed!

In a rather perplexing chapter the results from Stalon and Dumpokjauratj are compared with replicated material produced by the bifacial technique. This is not a legitimate comparison: it is meaningless to find similarities, e.g., in the external platform angle, between freehand platform reduction and bifacial reduction.

A final chapter summarises results but does not discuss them further or offer any solid interpretation. One paragraph on theoretical aspects touches on the question of social reproduction and suggests differing learning processes for the production of simple everyday tools and more elaborate technologies. It is not clear whether Olofsson means learning within a group or between groups. The conclusion is somewhat played down by his emphasis on it being hypothetical.

The above criticisms notwithstanding, this is an important book on a topic that might by some

be thought of as too trivial to tackle: the lithic technology of small-scale Norrlandic hunter-gatherer sites. The author is to be commended for his willingness to take on this topic and his valiant effort to make sense of his rather diffuse data.

Tuija Rankama

Filosofian, historian, kulttuurin ja taiteiden
tutkimuksen laitos
Arkeologia, PL 59
FI-00014 Helsingin yliopisto
trankama@gmail.com